

DE CEREMONIE VAN DE THEE

PERSOONLIJK VERSLAG ICOM-CONGRES KYOTO

Van 1- tot 7 september vond in Kyoto de 25^e algemene conferentie van ICOM (International Council of Museums) plaats. Een conferentie die in teken stond van de museumdefinitie maar waar nog veel meer aan de orde kwam. Ton Heijdra en Alice Roegholt van Museum Het Schip in Amsterdam waren bij deze conferentie en maakten hier een persoonlijk verslag van.

De reden dat we de conferentie bezochten had ook te maken met de mogelijkheden om op deze manier de relatie met potentiële partners in Japan aan te halen. De afgelopen jaren is Museum Het Schip fors uitgebreid en ging alle energie zitten in het realiseren van de uitbreidingsplannen. Dat betrof zowel fondsen binnen halen, als verbouwingsplannen opstellen tot het vernieuwen van de organisatie. Van een klein museum groeide het museum in korte tijd uit tot een middelgroot museum. Veel tijd om met ICOM-werkzaamheden bezig te houden, was er daardoor niet. We betaalden ieder jaar onze contributie en kregen daarvoor ons zegeltje, waardoor we overal ter wereld musea konden bezoeken. Toch was ICOM belangrijk omdat we bij de uitbreiding van het museum merkten dat we ons met enige regelmaat moesten beroepen op internationale musea standaarden. Hoe vaak kregen we niet te horen dat die dure investeringen in klimaatbeheersing en beveiliging overdreven waren. Met het wijzen op internationale ICOM afspraken konden we duidelijk maken dat die investeringen noodzakelijk waren om (internationale) bruiklenen te kunnen krijgen.

Veel kennis van de ICOM-organisatie hadden we dan ook nog niet, toen we de ICOM-conferentie in Kyoto bezochten. Het zorgde er in ieder geval voor dat we ons nog echt konden verwonderen, zowel in positieve als in negatieve zin.

Groot evenement met 4500 deelnemers

De Japanse organisatie van de ICOM-conferentie heeft zich enorm ingezet om de conferentie tot een succes te maken. Het was voelbaar dat ook het gemeente bestuur van Kyoto veel heeft bijgedragen. De burgemeester was bijna op alle feestelijke momenten aanwezig. De 4500 deelnemers uit meer dan honderd landen werden in de watten gelegd, met allerlei festiviteiten, excursies en Japanse hapjes. Bij de openingsceremonie waren allerlei Japanse hoogwaardigheidsbekleders aanwezig: enkele ministers en zelfs de Japanse kroonprins Akishino en kroonprinses Kiko. Van de Japanse Minister-president werd een verklaring voorgelezen. Uit alles was duidelijk dat Japan deze conferentie zeer serieus nam. Kosten nog moeite waren gespaard. Verschillende bezoekers van de conferentie moesten zelfs teleurgesteld worden omdat er geen plaatsen meer beschikbaar waren.

Nederlandse delegatie

Nederland was met zo'n 70 deelnemers goed vertegenwoordigd op de conferentie. Niet dat het een echte vertegenwoordiging was, want velen waren er op individuele basis. Van gezamenlijke voorbereiding of standpunten was geen sprake. In ieder geval zo kwam het bij ons over. Wel was een Nederlandse WhatsApp-groep aangemaakt die voor enige cohesie zorgde, maar bij ons tegelijkertijd ook verwarring stichtte. Wie was wie? En hoe kwamen de Nederlandse standpunten op de

conferentie tot stand. De WhatsApp-groep zorgde er wel voor dat we langzamerhand doorkregen hoe ICOM werkte.

Vanwege de privacy was er geen openbare lijst met alle deelnemers en de musea die ze vertegenwoordigden. Dit bemoeilijkte het contacten leggen en zou een verbeterpunt voor de toekomst kunnen zijn.

Aan de vooravond van de conferentie had gelukkig een Nederlandse deelnemer, Arjen Pels van Stichting Museumzaken, op eigen initiatief een borrel voor de Nederlanders georganiseerd om elkaar te leren kennen en ervaringen uit te wisselen. Het zorgde ervoor dat we onze eerste contacten hadden en in Japan wat meer leerden over de achtergronden van onze eigen Nederlandse musea.

Later in de week zou ook nog de Nederlandse ambassade voor alle Nederlandse deelnemers in Kyoto een receptie organiseren, waardoor het onderling contact extra kon worden verstevigd.

De kroonprins over verwonderen en wetenschappelijke kennis

De opening van de conferentie was zeer indrukwekkend, alleen al door de strenge veiligheidsmaatregelen en het optreden van het Noh-theater. De burgemeester prees trots zijn stad aan en adviseerde de buitenlandse bezoekers om veel Sakee te drinken.

Het verhaal dat kroonprins Akishino hield was vooral zeer inhoudelijk. Hij wees er op dat hij zich als kleine jongen al voor vreemde objecten interesseerde en daarmee zijn eigen museum maakte. Ook vertelde hij dat toen hij met zijn studie naar diepzee leven bezig was, hij naar Leiden moest om daar kennis te maken met de geschiedenis van dit leven. Daarmee vatte hij het belang van musea in twee korte kernpunten samen. Enerzijds het ontwapenend verwonderen over museale objecten, anderzijds de wetenschappelijke kennis die musea vertegenwoordigen.

Kengo Kuma over musea als ontmoetingsplek

Een van de redenen voor ons bezoek aan het ICOM-conferentie was het feit dat de Japanse architect Kengo Kuma de keynote speaker bij de opening was. Wij wilden eigenlijk van de gelegenheid gebruik maken om hem te spreken. Het was fijn dat hij naar aanleiding van onze vraag al 2 weken voor de conferentie Museum Het Schip kon bezoeken. Ons vervolg gesprek in Japan was daardoor vruchtbaarder omdat hij nu ook kennis had van ons museum. Kuma zal een belangrijke bijdrage leveren voor onze komende expositie over Bruno Taut.

Op de conferentie hield hij inspirerend verhaal over musea als ontmoetingsplekken. Hij heeft veel musea gebouwd en liet aan de hand van beelden zien welke uitgangspunten hij daarbij hanteerde. Op dit moment is hij bezig met de bouw van een nieuw museum over Hans Christian Andersen in de Deense stad Odense. Voor hem is het belangrijk dat musea zich op een vriendelijke duurzame wijze openstellen naar het publiek. Dat betekent het gebruik van natuurlijke materialen als hout maar ook het integreren van het museum in hun omgeving. Een museum moet geen barrière zijn maar in zijn omgeving passen. Tegelijkertijd moet het museum een plek zijn waar mensen elkaar kunnen ontmoeten. Eigenlijk vindt hij ook dat kinderen er moeten kunnen spelen en lawaai maken. Een opvatting die hij niet beperkt tot musea maar ook tot zijn andere gebouwen. Zo krijgt een bibliotheek van hem bewust een klaterende waterval om de stilte te doorbreken en ontwerpt hij het nieuwe

Olympisch stadion in Tokyo zodanig dat deze ook na de Olympische Spelen van volgend jaar als ontmoetingsplek kan functioneren.

Musea als culturele hubs

Het centrale thema van de ICOM-conferentie was samengevat in de slagzin 'Museums as Cultural hubs: the Future of Tradition'. Het begrip 'hub' was een begrip dat ruim tien jaar geleden erg hip was en overal voor werd gebruikt. Zelfs heel Amsterdam moest een hub worden. We verbaasden ons er enigszins over dat dit begrip nu weer terugkeerde.

Tijdens de conferentie kwam het begrip regelmatig terug bij de presentaties van de verschillende secties. Het begrip hub werd vooral gebruikt om de plek van musea in de samenleving te definiëren. Naast het begrip werd dan ook veel het woord 'community' gehanteerd. Musea hebben een rol te vervullen binnen de samenleving, kregen we bij verschillende presentaties te horen.

Het is een opvatting die goed aansluit bij de werkwijze van Museum Het Schip. Wij zien ons museum als een brede inspiratiebron, die naast de brede internationale uitstraling ook ferm geworteld is in de 'community'.

Toch hadden we ook wel bedenkingen bij de wijze hoe op de conferentie omgegaan wordt met het begrip community. Sommige gepresenteerde projecten pasten meer binnen het welzijnwerk en maakten niet duidelijk wat de museale status was.

Binnen het welzijnwerk zijn de laatste tijd veel geschiedenisprojecten gestart en 'buurtmusea' opgericht. Deze projecten zijn echter geen doel op zichzelf. Het zijn middelen om bewoners zich te laten organiseren en daarmee de cohesie van een buurt te bevorderen. Ditzelfde geldt bijvoorbeeld ook voor een buurtfeest. Het feest is geen doel op zich maar een middel waarbij mensen samen iets organiseren. Met vallen en opstaan samen iets doen, is de beste manier om elkaar te leren kennen. Als je als museum met al je deskundigheid de buurt in komt, kan je hierdoor precies het tegenovergestelde bereiken. Het is echter wel goed als musea een relatie aangaan met het buurtwerk.

Het waren vragen die we bij verschillende gepresenteerde projecten op de conferentie had. Het was jammer dat op de conferentie echter weinig mogelijkheid was om hierover discussie te voeren. Het blijft echter een interessant thema om de komende jaren verder uit te werken. Wat is ervoor nodig om de rol van musea in de samenleving te versterken? Daarbij moet ook over het begrip 'community' nagedacht wordt. Op de conferentie werd dit veelal verengd naar 'de buurt'. Terwijl het begrip community in deze digitale wereld toch hele nieuwe vormen kent. Er zijn heel veel verschillende community's. De vrienden van het museum zijn dit, maar ook de volgers op Facebook, Twitter en Instagram.

Een goed voorbeeld voor een verbinding met community's kwam naar voren in de presentatie van het Kunstmuseum in Montreal. Hier had het museum een netwerk met maatschappelijk organisaties in de stad opgezet zodat vanuit ieders eigen expertise een bijdrage geleverd werd aan elkaars activiteiten. Voor alle partijen een win-win relatie.

Nederlandse presentatie

Het aantal presentaties van Nederlandse zijde op de conferentie was uitgebreid. Wij konden ze niet allemaal volgen omdat we ons beperkten tot de sessies van DEMHIST die het meest aansloten bij ons museum. Op 4 september waren we wel aanwezig bij de bijeenkomst die ICOM-Nederland had georganiseerd waarin de relatie Nederland- Japan centraal stond. Het Sieboldhuis uit Leiden presenteerde zich met een goed verhaal van Kris Schiermeijer en er was aandacht voor het Dejima museum en Nederlandse 'pretparken' in Japan, zoals het park Huis den Bosch. De informatie die geboden werd was interessant en voor ons soms ook nieuw. Het was echter jammer dat van een echte uitwisseling met vertegenwoordigers van Japanse musea geen plaats was. Af en toe hadden we ook enige bedenkingen bij het verwoorde, zoals toen de uitgenodigde spreker Gail Lord uit Canada in haar lezing 'Van eilanden naar hubs' de voordelen voor musea van geografische hubs benoemde en daarbij het Museumplein als voorbeeld nam. Er werd in het verhaal volledig voorbij gegaan aan de nadelen van dergelijke 'hubs'. De roep in Amsterdam om musea meer te spreiden, zoals hoogleraar Zef Hemel verwoordde, was kennelijk nog niet doorgedrongen. We vroegen ons ook af hoe dergelijke grootschalige hubs zich verhouden tot een betere relatie van musea met de 'community', zoals dat weer in andere presentaties naar voren kwam.

De museumdefinitie

De grote discussie tijdens de conferentie was de nieuwe museumdefinitie. Deze discussie haalde zelfs de Nederlandse kranten. In de Nederlandse WhatsApp-groep werd er uitgebreid over gesproken. De tegenstanders van de nieuwe museumdefinitie zouden vooral 'oudere mannen zijn' of het betrof een blokvorming van grote musea, als het Rijks en het Louvre. Het leek wel of er revolutie in de lucht hing, zo ging het er aan toe.

Het merkwaardige was dat de Nederlandse discussie zich beperkte tot een aantal gedelegeerde ICOM-deelnemers. De gewone ICOM-leden was niets gevraagd. Pas op de conferentie werden we enigszins geïnformeerd over de definitie, de achtergronden en de consequenties. Dit was des te merkwaardiger omdat de definitie zich richtte op een nieuwe democratiserende rol van musea. In Nederland was er in eigen land in ieder geval geen democratisch proces geweest om tot de nieuwe definitie te komen. Niet dat dat een verwijt is, want de ICOM-gedelegeerden moeten het veelal in hun vrije tijd doen. Het is echter wel een constatering.

Overigens vonden we de voorgestelde museumdefinitie erg vaag over het begrip democratie. Volgens de nieuwe definitie zijn musea 'democratiserende ruimtes'. Het lijkt er op dat musea het vooral als taak zien om anderen te democratiseren. Democratie in eigen huis gaat klaarblijkelijk een stap te ver. Ook wel enigszins logisch na alle privatiseringen van musea in de afgelopen jaren.

De nieuwe museumdefinitie zagen wij vooral als een oproep aan musea om een actievere rol te spelen in het maatschappelijk debat binnen de samenleving. We waren hier enthousiast over want die oproep sluit volledig aan op de missie van onze eigen museum. Maatschappelijke betrokkenheid is binnen ons museum een kernwaarde. Daarnaast vinden wij begrippen als inclusiviteit en duurzaamheid kernwaarden. Musea hebben immers een maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Maar is alle ophef over de nieuwe museumdefinitie dan onzin. Zeker niet. Museum Het Schip richt zich op de kunst, architectuur en volkshuisvesting van de Amsterdamse School, een thema dat zich

goed leent voor het leggen van verbindingen in de samenleving. Er zijn echter ook enkele musea die zich beperken tot het tonen van een historisch collectie, met weinig directe verbindingen. Daarvoor zijn deze musea echter niet minder belangrijk.

Musea moeten ook oppassen dat ze niet te snel met maatschappelijke groeperingen verbinden en meegaan in de waan van de dag. Iedereen kent de politieke veranderingen waarbij een nieuw bestuur weer precies tegenovergestelde culturele doelstellingen van het vorige bestuur formuleert. Als musea zijn we zeer bedreven om enigszins mee te deinen maar toch onze eigen koers te houden.

Belangrijk is te beseffen dat musea een rol hebben om collecties goed te beheren en voor de toekomst te beschermen. Musea moeten oorlogen en rampen overstijgen. Hierdoor kunnen toekomstige generaties -met misschien heel andere maatschappelijke opvattingen- ook van het erfgoed genieten.

Onlangs waren we bij een begrafenis van een oud museummedewerker waarbij dit thema ook aan bod kwam. De overledene had in zijn overlijdensbericht laten opnemen dat hij geen bloemen wilde maar de mensen vroeg om geld aan ons museum over te maken. Wij kenden hem niet en waren hier zeer verrast over. Tijdens de begrafenis voerde de schrijver Midas Dekkers die familie van hem was, het woord. Hij hekelde de vele trends in musea en vroeg zich af waarom een museum niet stoffig mocht zijn.

Ook collega's uit andere landen die we spraken, hadden moeite met de nieuwe museumdefinitie. Vooral curatoren waren bang dat door de nieuwe museumdefinitie de collectie van een museum minder beschermd zou worden.

Uiteindelijk is de beslissing over de museumdefinitie uitgesteld. Hoewel ICOM-Nederland daar aanvankelijk tegen was, een verstandig besluit. Een Japanse wijsheid zegt immers dat het niet om de thee zelf gaat, maar om de ceremonie waarmee de thee gezet wordt.

Contacten met Japanse musea

Het programma van de ICOM-conferentie bood ruim de gelegenheid om andere musea te bezichtigen. Dit is altijd inspirerend. Want wanneer kom je in een caleidoscoopmuseum? Soms is het ook een herkenning. Zo zagen we in een recent verbouwd schoolgebouw waarin nu het Manga museum is gevestigd, dat daar bij de verbouwing dezelfde keuzes waren gemaakt als wij hadden gedaan. Dat stelde gerust.

Er was door de organisatie van de conferentie een uitgebreid excursieprogramma opgesteld. Een van de excursies waaraan we hebben meegedaan, was een bezoek aan het Red-brick museum. Omdat ons museum ook uit rode bakstenen is opgebouwd, hebben we bij deze gelegenheid de directeur documentatie over ons museum aangeboden. Sindsdien is er een warme correspondentie en is afgesproken dat we op bepaalde punten een samenwerking aangaan.

Na afloop van de conferentie hebben we ook een aantal musea bezocht. Daartoe hadden we een speciale reden. Museum Het Schip organiseert volgend jaar een expositie over de Duitse architect Bruno Taut. Deze architect is van groot belang geweest voor de vernieuwing in de architectuur en de volkshuisvesting. Vanwege zijn linkse opvattingen vluchtte hij begin jaren dertig naar Japan. In Japan heeft hij veel geschreven over de Japanse cultuur. Daarnaast heeft hij samen met ambachtslieden

bijzondere toegepaste kunstvoorwerpen gemaakt. Deze producten verkocht hij in een winkel in Tokyo om in zijn levensonderhoud te voorzien. Architect Kengo Kuma vertelt dat het werk van Taut bepalend is geweest voor zijn wens om architect te worden. We hebben musea bezocht die collectie van hem bezitten en met succes overleg gevoerd over het in bruikleen krijgen van van hun collectie.

De Amsterdamse School in Japan

Soms moet je ver gaan, om te zien wat je thuis hebt. Dat gold ook voor deze reis. Op de Nederlandse ambassade in Tokyo hebben we een lezing verzorgd over de Amsterdamse School. Verschillende architecten en medewerkers van de bouwkunde faculteit van de Universiteit in Tokyo waren hierbij aanwezig. Velen herkenden overeenkomsten in de stijlvormen van de Amsterdamse School en de Japanse architectuur. Wij wisten dat vroeger al veel Japanners ons gebouw, Het Schip, kwamen bezoeken. In de jaren tachtig had het gerenommeerde architectuurblad Global Architecture(GA) al over Het Schip geschreven. Wat we niet wisten dat een Japanse architect, Sutemi Horiguchi, in 1923 in Nederland was geweest en daarover een boek had gepubliceerd. Kengo Kuma, die we in Tokyo nog even op zijn kantoor bezocht hebben, attendeerde ons erop. We hebben het boek na een uitgebreide speurtocht kunnen aanschaffen en troffen er foto's van ons gebouw in die we nog nooit gezien hadden. We zijn ook werk van Horiguchi zelf wezen bekijken. Het bleek zeer door Nederland beïnvloed. Met het Edo-Tokyo openlucht architectuurmuseum, waarheen een huis van Horiguchi is verhuisd, hebben we kennis gemaakt en besproken of er in de toekomst misschien niet een gemeenschappelijk expositie mogelijk is. Ook toonde de medewerkers van de faculteit Architectuur in Tokyo interesse om een bijdrage te leveren aan het onderzoek naar deze architect.

Ver weg maar dichtbij

Voor ons was de reis naar Japan zeer nuttig. Soms moet je ver weggaan om te zien wat je dicht bij huis hebt. We danken ICOM voor de bijdrage om deze reis mogelijk te maken en nodigen iedereen uit om volgend jaar de Japanse collectie bij de expositie over Bruno Taut te bewonderen.

Alice Roegholt en Ton Heijdra